

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 3.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2014

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Pannónia Print Kft.

„Ha nézem a Papokat, mind ellenünk vannak”

A káptalani követek ábrázolása a XVIII. századi országgyűlési pasquillusokban

Ha nézem a Papokat mind ellenünk vannak
Mindnyájan azt mondják hogy ők bizony adnak [...]¹

Így panaszkodik az egyik ellenzéki szemléletű pasquillista az 1751. évi országgyűlés egyik heves vitája kapcsán a kormányzati adóemelés megszavazó klérusról. Tanulmányomban három, a XVIII. század első kétharmadából származó országgyűlés, nevezetesen az 1728–29., az 1751. és az 1764–65. évi diéta klérusellenes verseiből válogattam. Forrásanyagomat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának túlnyomórészt kiadatlan, latin és magyar nyelvű darabjai képezik. Különös figyelmet fordítok a káptalani követek pasquillusokban megjelenő ábrázolásának jellegzetességeire: az ezekben található toposzokra, közhelyekre, illetve szimbólumokra. Általánosabban szólva történésként nem a versek esztétikai-irodalomtörténeti összefüggésbe helyezését tekintem feladatnak, hanem az eszme-, politika- és társadalomtörténeti kontextus rekonstrukcióját. Munkám szemléleti kereteit tágitotta a politika kultúrtörténeti megközelítésének (újra)felfedezése, vagyis az országgyűlési nyelv és jelképek kutatásának az utóbbi időkben megmutatkozó igénye.² Feltételezéseim szerint a diétán ülő klérus irodalmi képének vizsgálatán keresztül a korabeli köznemesi politikai kultúra vulgáris rétegeibe, retorikájába kaphatunk majd betekintést.

- 1 *In diversos et compluros* = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban OSZK Kt.) Quart. Lat. 2497, 23–28.
- 2 A XVIII. századi diéták politikai diskurzusainak fontosságára legutóbb Szijártó István hívta fel a figyelmet programadó tanulmányában: SZIJÁRTÓ M. István, A „*konfessionális rendiségtől*” az „*alkotmányos rendiségig*”: *Lehetőségek és feladatok a 18. századi magyar rendiség kutatásában*, *Történelmi Szemle*, 64(2012), 37–62. A politikai szimbólumok, jelképes aktusok kutatásának fontosságát hangsúlyozza: FORGÓ András, A *politika kultúrtörténete: Egy „német” elmélet vitája és annak tanulságai*, *Világtörténet*, 34(2012), 171–184; Uő, *Az egyházi rend a szatmári megegyezés utáni országos politikában = Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével*, szerk. FORGÓ András, *Pannonhalmi-Veszprém, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár–Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára*, 2013, 7.

Varga Imre meghatározása szerint a pasquillus olyan, általában ismeretlen szerzőségű gúnyvers, amely „valódi vagy vélt sérelmet, bűnt, aljasságot, hibát, ferdeséget ostorozva vagy védelmezve, ritkán tárgyilagosan, legtöbbször elfogultan szól egyénekről vagy közösségekről”.³ Az országgyűlési pasquillusok magukon viselik a kor provinciális nemesi műveltségének jegyeit: tartalmi és stilisztikai jellemzőiket tekintve a bibliai utalások és a humanista kultúra le-süllyedt (antikizáló) elemei keverten vannak jelen bennük a hétköznapi trágársággal. A pasquillusok a vidéki köznemesi és alsópapságból származó olvasók előtt ismeretlen diétai vitákról tudósítanak, természetesen politikai pártállás szerint, a kipellengérezett vagy a támadó oldal véleményét szólaltatva meg.⁴ Tematikáját tekintve az országgyűlési pasquillusok ebben az időszakban elsősorban a kormányzati adóemelést, illetve a birtokos nemesség adómentességét sértő adóreformmal kapcsolatos állásfoglalásokkal foglalkoznak: kik támogatták a kormányzati törekvéseket, illetve kik dacoltak vele. A szakirodalom szerint a kormánypárt támogatói a diétán többnyire a klérus, a mágnások, a szabad királyi városok követei és a Királyi Tábla tagjai voltak, míg a vármegyei követek nagy része a rendi ellenzékét erősítette.⁵

A klérus elnevezés alatt két, az országgyűlésen ülés helyét és jogait tekintve elkülönülő réteget határozhatunk meg: a felső táblán ülő katolikus főpapságot (püspököket, érsekeket) és az alsó táblán helyet foglaló egyes székes- és társaskáptalanok követeit. (A szerzetesrendek 1764–65-ig nem jelennek meg a pasquillusokban, valószínűleg azért, mert a magyar rendi politikában különösebb súlyuk nem volt, nem lehetett, ezért nem is sűrűn szóltak róluk a pasquillisták.)⁶ A főpapságról szóló versek száma a század folyamán végig egyenletesen bőségesnek mondható annak ellenére, hogy az országgyűlés-történeti szakirodalom a vármegyei követek *pars saniorra*, vagyis hangadó réteggé válásáról és ezzel párhuzamosan az egyháziak

3 VARGA Imre, *A nemesi verses pasquillus (Szentpáli Ferenc)*, ItK, 71(1963), 289–301, különösen: 289–290.

4 LÖKÖS István, *Paszkvillus = Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*, IX, Pálffy – rénes forint, főszerk. KÖSZEGHY Péter, Bp., Balassi, 2009, 66–68.

5 A politikai helyzet jellemzésére az 1751. évi országgyűlés példáján: HORVÁTH Mihály, *Magyarország történelme*, 7, Pest, Heckenast Gusztáv, 1873, 184–185; SZEKFŰ Gyula, *A tizenharmadik század = Magyar történet*, szerk. SZEKFŰ Gyula, VI, Bp., Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1943, 262.

6 Amikor megjelennek az irodalmi anyagban, akkor is leginkább az osztrák örökös tartományokból visszatelepülő, gyakran idegen ajkú rendtagokat bírálják a versek. Az 1764–65. évi diéta idejéről két ilyen darabot találtam, amely az országos közállapotok kritikája kapcsán emlékezik meg a magyarországi szerzetesrendekről is. Az egyik pasquillust a kézirat Amade Lászlónak tulajdonítja, de a vers a kritikai kiadásban nem szerepel: *Speculum moderni temporis Regni = OSZK Kt. Quart Lat. 445, 30–34*. A második a völsi (tirosi) cisztercita követ ellen íródott *In Volserum Cistercitam* címmel. A magyarországi szerzetesrendek 18. századi politikai szerepére: FORGÓ ANDRÁS, *A 18. század elején visszatérő szerzetesi közösségek mint a magyarországi rendi politika új szereplői*, Századok, 143(2009), 1105–1122.

XVIII. századi országgyűlési befolyásának folyamatos csökkenéséről ír.⁷ A klérus számaránya az országgyűléseken azonban 1708 és 1792 között szinte állandónak mondható: az alsótábla tagjainak 10–15%-a volt egyházi személy.⁸ Ezzel szemben a káptalani követek csoportjáról szóló versek száma a század elejétől kezdve fokozatosan emelkedik: 1728–1729-ből csak egyről tudok,⁹ majd 1751-ben ezek száma növekszik, végül 1764–65-ben ez lesz az alsótáblán az egyik legnépszerűbb pasquillus-téma. A középpapság tehát egyre inkább a pasquillista kritikák célkeresztjébe került, ami összefüggésben állhat a század közepétől, leginkább 1751-től érezhető kormányzati törekvéssel, hogy a káptalani követek csoportjában – az alsótáblai vármegyei követek között az egyre inkább megerősödő ellenzékkel szemben – erős ellensúlyt találjon.¹⁰ A klérus ábrázolásának közös jellemzője, hogy személyükben a pasquillusszerzők még nem az egyházi intézményrendszert támadják (mint a felvilágosodás írói), hanem az elvilágiasodott fő- és középpapságot, amely elhanyagolja lelkipásztori teendőit.¹¹ Bírálják őket azért, amiért fő céljuknak a világi és egyházi kormányzati befolyásuk növelését és a vagyonszerzést tartják. A pasquillusokban elterjedt nemesi felfogás azt tartotta, hogy az egyháziak a király felségjoga alá tartozó, jövedelmezőbb és nagyobb presztízsű egyházi javadalmakat akarják elnyerni, ezért támogatják a korona ügyét, az adóemelést és az adóreformot is az országgyűlésen.¹² A kanonokok előrelépése a szakirodalom szerint is nagyban függött az uralkodói kegytől: kanonokságból a legkönnyebben címzetes püspöki címet elnyerve lehetett továbblépni a ranglétrán, azonban ezen tisztségek elnyerésére nem volt szükség pápai jóváhagyásra, csak uralkodói kinevezésre. Mindemellett – a közhiedelemmel ellentétben – javadalom általában nem tartozott a címzetes püspökségekhez, ezért e cím viselői továbbra is megmaradtak kanonoki stallumukban vagy apáti pozíciójukban. A címzetes püspöki cím presztízse mégis jelentős volt: a püspöki, érseki méltóság előszobájaként tekintettek rá. Mindezek után érthető, hogy az uralkodói politika országgyűlési támogatásával a kanonokok egyházi karrierjük egy újabb pillérét rakhatták le.¹³

7 SZIJÁRTÓ M. István, *A diéta: A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*, Bp., Osiris, 2005, 310–316; András FORGÓ, *Der ungarische Klerus des 18. Jahrhunderts im Spannungsfeld zwischen konfessionellen und konstitutionellen Ständewesen = Frühneuzeitforschung in der Habsburgmonarchie: Adel und Wiener Hof – Konfessionalisierung-Siebenbürgen*, hg. István FAZEKAS, Martin SCHEUTZ, Csaba SZABÓ, Thomas WINKELBAUER, Wien, 2013 (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien, 6), 273–289, különösen: 285.

8 FORGÓ, *Der ungarische Klerus...*, i. m., 276–277.

9 A vers Kellio Miklós esztergomi kanonok ellen íródott: *In Reverendissimo Kellio Strigonien. Canonicum* = OSZK Kt. Quart. Lat. 2176, 22.

10 SZIJÁRTÓ, *A diéta...*, i. m., 166.

11 KOSZTERICZ Géza, *A feddő költészet a régi irodalomban*, Bp., 1935, 33–34.

12 SZIJÁRTÓ, *A diéta...*, i. m., 166.

13 Joachim BAHLCKE, *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia: Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Bp., METEM, 2013, 401–402.

A továbbiakban ezt a vádcsoportot venném először górcső alá. Míg a főpapok céljának a primásság megszerzését tartották a pasquillisták, addig a káptalani követekre azt vélték jellemzőnek, hogy püspöksüveget akarnak elnyerni.¹⁴ Az 1751-ből való *In tres Tabulares* című pasquillus középpontjában kanonokok állnak: Galgóczy János, Hubert Mátyás és Gusztinyi János.¹⁵ A szerző szerint „az arany járványa szent lelkeiket hatalmába kerítette”, s a királynőt „örült elmével” támogatták, hogy annak üres kincstárát megtöltsék. Eközben saját maguknak is gyűjtenek: „halásznak, vágycsoportnak, lopnak, törekszenek”. A korábbi országgyűlések gúnyverseiben a magyar nemzetet jelképező, a korabeli jezsuita költészetben elterjedt mitologikus nőalak, Hunna¹⁶ – a vers szerint – még így is elviseli a kanonokokat, de közben az adóalap túlterheltsége miatt tönkremegy.¹⁷ Marczali Henrik leírása alapján ez a pasquillus az 1751. június 11-ei vagy 12-ei vita kapcsán születhetett, amikor a megyei követek „kinevették a káptalani követeket, kik új fundus kimutatása nélkül is emelni akarják az adót”.¹⁸ Június 12-én Hubert Mátyás, egri kanonok az adóösszeg 4-500 000 forinttal való megtoldását indítványozta az ellenzék nagy megbotránkozására.¹⁹ Ezt a pasquillusokban bemutatott topikus ábrázolásmódot igazolja vissza Hubert kanonoktársának, Gusztinyi Jánosnak 1751. évi diéta idején a Kancelláriához benyújtott kérvénye. Ebben – hivatkozva főesperesként Zemplén és Borsod vármegye közgyűlésein, illetve közéletében protestánsellenes fellépésére, továbbá az uralkodó és a köz szolgálatában szerzett érdemeire – kérte a királyi táblai prelátusi címet, majd nem sokkal később a címzetes sári apáti címet.²⁰

14 Az 1728–29. évi országgyűlés főpapság-képeről részletesebben: NAGY János, „Szegény Magyar Ország bánatját újíttya”: *Az 1728–29. évi országgyűlés pasquillusai = Memoriae commendamus: Tanulmányok a XI. Eötvös Konferencia Történeti Üléséről*, szerk. KAPITÁNY Adrienn, LOCSMÁNDI Dániel, Bp., Eötvös Collegium–Történész Műhely, 2011, 103–125; Uő, *Esterházy Imre alakja az 1728–29. évi országgyűlés pasquillusaiban*, Fons, 19(2012), 201–221.

15 Galgóczy János esztergomi, Gusztinyi János és Huebet Mátyás egri kanonok volt. Gusztinyi később, 1753-ban elnyerte a királyi táblai ülnökséget, erre: SEBŐK Richárd, *Hivatali pályafutások a 18. századi Királyi Kúrián = Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon*, szerk. SZIJÁRTÓ M. István, SZÜCS Zoltán Gábor, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 40.

16 Hunna alakjáról vö. KNAPP Éva, *Spangár András és a Magyarok bibliotékája: Fejezet a 18. századi historia litteraria történetéből*, ItK, 117(2013), 247–280, itt: 268–269, 273.

17 OSZK Ktt. Quart. Lat. 417. 13. fol. *In tres Tabulares*.

18 MARZALI Henrik, *Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711–1815*, Bp., 1898, 92.

19 A kanonokok szerepére: Országgyűlési Könyvtár (a továbbiakban OGYK), Gyurikovits-gyűjtemény, 700.470. 35; *Padányi Biro Márton veszprémi püspök naplója*, közli HORNIG Károly, Veszprém, 1903, 53; Alfred von ARNETH, *Geschichte Maria Theresias: Maria Theresia nach dem Erbfolgekriege 1748–1756*, IV, Wien, 1870, 193–194.

20 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Az 1. Magyar Udvari Kancellária Levéltára, *Originales referades*, 1751, No. 97, 1751. május 17.; Uo., No. 103, 1751. augusztus 25. (Mikrofilmen: X. 4384, 9975. tekercs.)

A klérus magánvagyon-szerzését ítélte el az *In Galgóczy, Hubert et alios* című pasquillus szerzője is.²¹ A pasquillus szerint Hubert kanonok ajándékokat remél azért, amiért Júdásként elárulja a hazát, s Galgóczy ebben is őt utánozza. Galgóczy Jánost „Luther követőinek igaz zsoldosának” nevezi a pasquillus.²² Az *In Galgóczy* című pasquillus Galgóczy János, esztergomi kanonok esetében a megüresedett püspöksüveg megszerzésére való vágyakozását említi újra, de ezt megtoldja a kanonok nemtelen származásának feltételezésével: „nemtelen balek”-nek és „marhá”-nak titulálja.²³ Találni olyan verset is, amely Pest megye evangélikus követét, Prónay Gábort és a katolikus klérust együtt szidalmazza.²⁴ Feltehető a kérdés, hogy hogyan kerül egy politikai platformra egy katolikus kanonok a protestáns táblabíróval az erőszakos ellenreformáció korában? Ennek magyarázata abban a politikatörténeti tendenciában rejlik, hogy a diétán a protestánsok egy csoportja – felekezeti sérelmeinek orvoslását remélve a királynőtől – a klérussal azonos oldalon a kormányzati adóemelést, illetve az adóreformot támogatja.²⁵ A versek ezzel is megerősítik azt a szakirodalmi véleményt, hogy a kormánypárt és az ellenzék az országgyűlésen már a felekezeti kötődéseket és ellentéteket felülírva, pragmatikus kérdések mentén szerveződik, ami a korábbi országgyűléseken, a XVII–XVIII. század fordulóján még elképzelhetetlen lett volna.²⁶

A versekben megtalálható fontos második kritikai elem a középpapsággal szemben – amely a mágnáskritikát is jellemzi – a „németesség” vádja. A *natio hungarica*, vagyis a rendi nemzet felfogása a XVIII. században jogilag nem tett különbséget a magyar és nem magyar etnikumú nemes között.²⁷ Ámde külső fenyegetettség esetén, így a bécsi kormányzat által kezdeményezett reformok idején, ismét hangsúlyozni kellett a magyar nemzet eredeti etnikai karakterét a kormányzat képviselőivel szemben az országgyűlésen, hogy a kívánt ellenzéki politikai egységet, s annak ideológiáját megteremt-

21 *In Galgóczy, Hubert et alios* = OSZK Kt. Quart. Lat. 445, 24.

22 *Uo.*

23 *In Galgóczy* = *Uo.*

24 *In Clerum et Pronay* = OSZK Kt. Quart. Lat. 2497, 5.

25 Prónay Gábor például a katolikus főpapok és főurak rekatolizációs fellépése ellen tiltakozó, Bécsbe menesztett protestáns küldöttség egyik vezetője evangélikus részről. Vö. PEHM [MINDSZENTY] József, *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*, Zalaegerszeg, 1934, 199–201.

26 Az alkotmányos rendiség fogalmára: SZIJÁRTÓ M. István, *A vallási kérdés az országgyűléseken a 18. század első évtizedeiben = Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon – különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*, szerk. GÓZSY Zoltán, VARGA Szabolcs, VÉRTESI László, Pécs, 2009, 87–102; főként 90; ill. SZIJÁRTÓ, *A diéta... i. m.*, 353–356.

27 A XIX. század előtti nemzetfogalmakra: SZÜCS Jenő, *Történeti „eredet” kérdések és nemzeti tudat* = Sz. J., *A magyar nemzeti tudat kialakulása*, Bp., 1997, 334–370; különösen: 337–338.

hessék.²⁸ A németellenesség a pasquillusokban elsősorban udvarellenességet jelentett, vagyis a „németesség” vádja a „rendi nemzet”-hez való hűtlenséget takarja. Zbiskó József Károly címzetes vegliai püspököt és helytartótanácsost, az egyik Bécsbe menő országgyűlési küldöttség tagját egy 1751-ből származó pasquillus „a mágnások hazug szájhőse”-nek és „udvariak hízelkedője”-nek nevezte bécsi útján tanúsított magatartása miatt.²⁹ Ugyanekkor egy fentebb már idézett vers (*In Galgóczy, Hubert et alios*) szerint a „német”-nek titulált Hubert kanonok ugyan hazaszeretetet színlel, de nem a hazának, hanem magának gyűjt javakat. A történeti kutatás rámutatott utóbb arra, hogy Hubert kanonok családja nem volt honfiúsított (indigena).³⁰

A *paráznaság* motívuma a század közepéig, 1751-ig még ritkán fordul a klérus ábrázolásának eszköztárában. A papság esetében ez súlyosabb bűn, mint a világiaknál: a papi cölibátus fogadalmának megsértését jelenti. Emlegetésének aktuális politikai üzenete is lehetett: aki magánéletében gyakran lépi át az erkölcsi korlátokat, az a politikában is hatalomvágyó és a törvényi kereteket felrúgni tudó személyiség lehet. Továbbá – a klasszikus latin műveltségéből adódóan – magukénak vallották azt az elképzelést, hogy a magánéletben a luxus megengedhetetlen, mert lezülleszt az erkölcsöket, ezzel a közéletre is kihat, korrumpálja az országgyűlési szereplőket, s zsarnokoskodó politikusokat segít hatalomra. A kora újkori politikaelméleti gondolkodás szerint a politika az erkölcsi törvényeket és a vallási dogmákat hatalmi eszközzé silányítja.³¹ A magánéleti hűtlenség politikai téren a rendi nemzet elárulását, hazaárulást is jelentett.

A paráznaság vádja a kanonokoknál ehhez a réteghez (is) kötődő ismétlődő toposz volt: náluk ez összefonódott az *alacsony (nem nemesi) származás* emlegetésével. A nemtelen származás vádja a kanonokok esetében először 1751-ben jelent meg. Csak az 1764–65. évi országgyűlés alatt terjednek el a papi paráznaságról szóló pasquillusok nagy számban, ekkor is inkább a káptalani követek lejáratására alkalmazzák őket. Ennek alapja az a kinevezési gyakorlat volt, hogy nem nemesi tagokat is felvettek a káptalan tagjainak sorába. Ez szolgáltatta a táptalajt ahhoz az elképzeléshez, hogy a nem nemesi származású káptalani

28 Kees TESZELSZKY, *Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás*, szerk. CZIBERE Mária, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2009, 82.

29 *In Eppum Zbisko ablegatum Viennam* = OSZK Kt. Quart. Lat. 445, 25. Zbiskó 1746 és 1755 között a Helytartótanács tanácsosa volt, vö. EMBER Győző, *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*, Bp., M. Kir. Országos Levéltár, 1940, 198.

30 *In Galgóczy, Hubert et alios* = OSZK Kt. Quart. Lat. 445, 24.

31 BENE Sándor, *Politika, paráznaság és házasságtörés a magyar irodalmi hagyományban: Bethlen Miklós Velencében = Amor, álom és mámor: A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete: Tudományos konferencia (Sátoraljaújhely, 1999. május 26–29.)*, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Bp., Universitas, 2002, 299–324; különösen: 299–300.

követek veszélyt jelentenek a rendi kiváltságokra, mivel együtt éreznek a nemtelenekkel, vagy a „*novo homus*” mohóságával vetik rá magukat a vagyoni- és pozíciószerezésre, jobb esetben csak járatlanok a jogban és a rendi politika világában.³² A pasquillusok szerint ezek az országgyűlésen is a nemtelenek érdekeit védik azáltal, hogy az adóteher egy részét a kiváltságosokra hárítanák át. Vagyis az országgyűlésen megszavazzák a királyi adóreformot is. Ezek közül négy kanonokról (Hermán József, Kiss Pál, Zbiskó József Károly, Glaser Gábor) szóló verseket mutatok be röviden.

Egy 1764–65. évi gúnyvers Hermán József győri kanonok alakjában meg személyesítve jellemzi e réteget. Az egyik gúnyversben, párbeszéd formájában a Győrben lakó Jékely Júlia és Rozália arról beszélgetnek, hogy „Papot-é? vagy Tisztet? légyen jobb szeretni”. A párbeszéd során kiderül, hogy Rozália szeretője maga Hermán kanonok, a győr-káptalandombi plébános.³³ Ennek során Jékely Rozália, új szeretőjéről, Hermán kanonokról is vall:

Mert soha Uramnál, midőn véle háltam,
Oly jó ízű 's tartós harczot nem találtam,
Mint Hermánom alatt, kitűl hogy meg váltam
A' Diaeta miatt, már sokat sajnálkoztam,
Ez ám Nemzetünknek helyes Szeretője.
Ez Ovidiusnak vitéz Követője,
Nem egy, vagy két gyenge actus tehetője,
Hanem még tíznek-is végben vihetője [...]³⁴

A pasquillusíró a költemény végén átveszi a szót, s végül inti a kanonokot, hogy inkább térjen vissza a diétáról győri otthonába, mivel itt nagyobb hasznára van az országnak további gyermekek nemzésével, mint az országgyűlésen egy újabb (forrásokban 1 milliósaknak mondott) adóösszeg megszavazásával. Ugyancsak róla szól egy másik magyar nyelvű pasquillus (*Hermann respondet pasquillistis*), amelyben Hermán kanonok eldicsekszik szerelmi kalandjaival, három szeretőjével (Jékely Rózsa, Vízi Panna, Vázsonyiné, a győr-szigeti molnár lánya). Ezek mellett többet árul el dicsekvésével arról, hogy – közzrendű származása ellenére – a vármegyei közéletben aktív szerepet játszik, befolyása van az események menetére:

32 NAGY, „*Szegény Magyar Ország...*”, i. m., 108.

33 BEDY Vince, *A győri székeskáptalan története*, Győr, 1938 (Győregyházmegye Múltjából, 3), 466.

34 *In saepe laudatum Hermán Can. Jauriensem* = OSZK Kt. Quart. Lat. 2498, 59–61.

Én a kevélységben nem tudom mit tegyek
Paraszt társaimmal hatalmat hogy vegyek
Az egész megyében nevezetes legyek
Minden erőszakkal abban előmegyek
Nekem Feő Ispányom egyet nem mer szólni
Vice Ispány, Bírókkal nem mernek mozdulni
Egész Vármegyének előttem hallgatni
Köll, ha nem akarnak tőlem gyaláztatni.³⁵

Hermán Józsefet a *Respondet Sybilla veridica* című verszetben együtt emlegetik veszprémi egyházmegyés társával, Kiss Pál veszprémi kanonok-nagypréposttal. Eszerint Kiss, a „somlai jobbágy fia” ugyanúgy ordít Veszprém és Somogy vármegye közgyűlésén, ahogyan Hermán teszi ezt Komárom és Győr vármegyében.³⁶

A pasquillisták állításait szembesítsük a kanonokok életrajzi adataival! Hermán József 1697-ben Magyaróvárott született mezővárosi polgári családban, s 1769-ben hunyt el győr-belvárosi plébánosként és mézesküti apátként. Végrendeletében és átnézett hagyatéki irataiban családja nőtagjainak nevein kívül más, szeretőre utaló női örököst nem találtam.³⁷ Hermán József tényleg részt vett az észak-dunántúli megyék közéletében: Győr, Komárom és Moson vármegyék táblabírájukká választották, de ezen megyéken kívüli számos városban is tartott beszédeket (Pozsony, Nagyszombat, Keszthely), hiszen neves szónokként tartották számon. 1760-ban Bezerédy Mihály alispánnal együtt József trónörökös és Izabella páрмаi hercegnő esküvőjére küldte ki Győr vármegye Bécsbe az ifjú házaspár köszöntésére.³⁸ Ünnepi szónoklatai és prédikációi alapján elmondható, hogy alapos történeti-genealógiai ismeretei voltak, amelyeket nem késlekedett egy-egy főpap, főúr dicséretére és saját (szerzői) királyhűségének bizonyítására felhasználni.³⁹ Lássunk erre néhány példát!

35 *Hermann respondet pasquillistis* = OSZK Kt. Fol. Hung. 1109, 1–3.

36 *Planctus Pauli Kiss Praepositi Veszpremiensis*, illetve *Respondet Sybilla veridica* = OSZK Kt. Quart. Lat. 2498, 45–47.

37 Győri Egyházmegyei Levéltár, Győri káptalan magánlevéltára. Testamenta, III, 20. Rationium super relictis substantia Reverendissimi Dni Josephi Herman Abbatis mellei Fontis, Cathedralis Ecclesiae Cannonic, anno 1769. die 22. Julii pie in Domino defuncti.

38 Győr vármegye megbízólevele Bezerédy Mihálynak és Hermán Józsefnek (Győr, 1760, szeptember 22.) = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 1921, Bezerédy család ménfői levéltára, 1. doboz, 3. tétel: Bezerédy Mihály vegyes iratai, 19–20.

39 Életútjára: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*. Internetes változat: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/h/h08153.htm> (2014.02.22-i letöltés). HERMÁN József, *Az esztergomi kedves, és nagy főpapnak hármas dicsérete, melyet méltóságos Szalai Palóczi és Tavarnai gróf Barkóczy Ferencz [...] szentséges római birodalom hercege [...] Magyarország primása [...] Halottas pompájának alkalmatosságával a pozsonyi sz. Márton templomában*

1761-ben Komárom vármegye nevében az újonnan kinevezett kiskorú örökös főispánt, Nádasdy Mihály grófot, illetve Zichy István adminisztrátort köszöntötte a főispáni beiktatás alkalmával.⁴⁰ 1765-ben Pozsonyban ő mondta Barkóczy Ferenc hercegprímás felett a halotti prédikációt, amelyben erőteljesen hangsúlyozta az elhunyt érsek uralkodóhoz való lojalitását tanúsító tetteit.⁴¹ Az 1764–65. évi diétán Hermán ugyancsak bizonyította királyhűségét, miután beválasztották abba az országgyűlési bizottságba, amely Kollár Ádám bécsi könyvtárosnak a katolikus egyház jogait gyalázó könyvét (*De originibus et usus perpetuo potestatis legislatoria...*) vizsgálta.⁴² Az egyik pasquillus (*In eundem*) szerint Hermán, Kollár Ádám könyvét támogatandó, a papság adózását javasolta a diéta július 9-ei ülésén a rendek nagy megbotránkozására.⁴³

Hermánnal ellentétben Kiss Pál egy nagy múltú, dunántúli jómódú középbirtokos famíliából, a nemeskéri Kiss családból származott.⁴⁴ (Újabb kutatások elvetik az előkelő nemzetséggel való rokonsági kapcsolatot, de a végrendeletében egyéb, nemesi státuszú rokonok szerepeltetése nem zárja ki a nemességhez tartozást.)⁴⁵ Kiss Pál esetén – a pasquillusok indulatai ellenére – bizonyítható, hogy az ellenzék álláspontját osztotta, amikor egyrészt az adó-

---

1765. *Kisasszony havának 12. napján élő nyelvvél hirdetett*, Győr, 1765.

40 HERMÁN József, *Örvendetes üdvözlét, melyet mélt. Galántai gróf Esterházy Ferenczet, t. sz. Mosony vármegye főispánját, nemkülönbén mélt. Fogarasi gróf Nádasdi Mihályt, végtére mélt. Vásonkői gróf Zichy Istvánt sz. kir. Komárom városában tisztelte*, Győr, 1761. A szerző ebben az utókor emlékezetébe vési az 1741. évi pozsonyi országgyűlésen a magyar rendek a királynőért és a Habsburg Monarchia fenntartása érdekében tanúsított hősiesség önfeláldozást: „dicsekedve beszéllyék Hazánkknak fiai maradékinak mindenkor ugyan, de kiváltképpen e' mostani időben a' Fölséges Ausztriai Háznak Nemzetünkhöz mutatott különleges szeretetét és kegyességét, a' mellyért készek vagyunk tovább-is javainkkal együtt életünket-is utolsó csöpp vérig azon Fölséges Ausztriai Háznak óltalma mellett föláldozni”.

41 HERMÁN, *Az esztergomi kedves...*, i. m. Az 1741. évi diéta kapcsán említette Hermán, hogy a későbbi érsek élen járt az országgyűlési rendek meggyőzésében a hadisereg megajánlása érdekében, illetve, hogy az osztrák örökösödési háború során sorra járta a vármegyeegyházakat és a nemesi felkelés hatékonyabb és gyorsabb kiállítását sürgette, miközben maga mutatott jó példát: 200 lovaszt állított ki.

42 CSIZMADIA Andor, *Egy 200 év előtti országgyűlés évfordulójára: A „Kollár contra Status et Ordines”*, Jogtudományi Közlöny, 19(1964), 214–227; különösen: 221.

43 TÉGLÁS J. Béla, *A történeti pasquillus a magyar irodalomban*, Szeged, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 1928, 102–103.

44 PFEIFFER János, *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950) püspökei, kanonokjai, papjai*, München, 1987, 140–141.

45 HERMANN István, *A veszprémi római katolikus egyházmegye helynökei 1700 és 1777 között = Padányi Bíró Márton emlékezete*, szerk. HERMANN István, Veszprém, 2014, 227–257; különösen: 245–246.

emelés, másrészt a nemesi felkelés reformja ellen szólalt föl.⁴⁶ A pasquillisták nem vettek tudomást a nemességéről, s személyéhez hozzákapcsolták a paraszti származást: „tsak nem jó paraszt vért uraságra vinni, mivel a paraszt vér kevély szokott lenni”. A verselő szerint jobb lenne, ha otthon ülne és jobbagyumenyecskékkel ütné el az idejét:

jobb volna Menyecskémnél most is otthon ülnék
vagy Parraginéval egy ágyban örülnék,
Jobbágy menyecskékkel szurdikba kerülnék,
szokott tréfáimban velek el merülnék.⁴⁷

A paráznaság és a közrendű származás összefonódását tükrözi a Glaser (más-ként Gloser, Gloszer) Gábor (1730 körül–1780) kalocsai kanonok, az 1764–65. évi diétán résztvevő követ ellen írt pasquillus:

Paraszttól származott a' Te emberséged
Mert a' Nemes Ifjat kevésre becsüled
A' Kalpagod alatt bagoly rakott fészked
Zárva tartod mindig tökkel ütött Fejed.
Eszem, iszom, baszom Te Papi életed
Nincs egyébre gondod, csak Kurvákra eszed [...]⁴⁸

Glaser később – beigazolva a pasquillisták aggodalmait – sikeres világi-politikai pályát is befutott: feltehetően diétai tevékenységének köszönhetően 1765-ben megkapta a Szent Pálról elnevezett bácsi préposti címet, majd 1776-ben elnyerte a felsőörsi prépostságot, illetve a vármegyei táblabíró-ságot, végül 1776 és 1780 között a Királyi Tábla egyházi ülnökeként fejezte be földi pályafutását.⁴⁹

Zbiskó József Károly szepesi prépostról a következő, 1764–65. évi országgyűlés alatt keletkezett pasquillus (*In Zbisko Episcopum, et Praepositum Sancti Martini de Scepusio*) azt állítja, hogy egy Anna nevű közrendű szepességi lengyel lánnyal folytatott szerelmi viszonyt, akitől a diéta ideje alatt törvénytelen gyermeke is született. A fiút a prépostság védőszentjéről, Szent Mártonról Már-

46 HORVÁTH Mihály, *Az 1764-iki országgyűlés története* = H. M. *Kisebb történelmi munkái*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1868, I, 377–422; különösen: 393; HERMANN István, *A veszprémi székeskáptalan személyi összetétele 1700 és 1777 között = Megyetörténet: Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*, szerk. KARLINSZKY Balázs, Veszprém, 2010, 179–225.

47 *Planctus Pauli Kiss praepositus Veszpremiensis* = OSZK Kt. Quart. Lat. 2498, 45–47.

48 *In Klozer Canonicum Colocensem* = OSZK Kt. Fol. Hung. 1109, 21.

49 KATONA István, *A kalocsai érseki egyház története: 2. rész*, Kalocsa, 2003, II, 254–255; SEBŐK, *i. m.*, 40.

tonnak neveztek el.⁵⁰ A pasquillista itt (bújtatva) ismét az idegenellenességre is apellál, ugyanis Zbiskó családja lengyel eredetű volt.⁵¹

Az egyháztörténeti szakirodalom alapján kijelenthető, hogy a pasquillisták korabeli társadalmi tapasztalaton alapuló sztereotípiákra építettek, amikor a kanonokok paraszti származásáról írtak. Ismert, hogy a veszprémi káptalan tagjainak döntő többsége, a győrinek pedig valamivel több mint fele volt nem nemesi származású.⁵² Ezen a képen Kiss Pál nemesi eredete és Hermán József alacsonyabb származása csak árnyal, de nem módosít. Függetlenül a magánéleti vonatkozások szinte már topikus ábrázolásától, a század elejéhez képest a pasquillusokban is szembetűnő a káptalani követek vármegyei, illetve a diétai közéleti és (világi) hivatali szerepének növekedése.

Összegzésképpen megállapítható, hogy a vizsgált pasquillusok rávilágítanak arra, hogy a vármegyei követek által reprezentált országgyűlési ellenzék a század első felében a klérusban látta, illetve alakította ki saját ellenségképét. Közismert közhelyekké és toposzokká válnak e művekben a kormányzat anyagi követelésének támogatásáért cserébe elnyerhető püspöksüveg a káptalani követeknél; a német-, és udvarellenesség motívumai; a paráznság bűnének összekapcsolása a kanonokoknál a nemtelen származással. A toposzszerű ábrázolások mögött ritkán felsejlenek a mögöttes politika- és társadalomtörténeti tendenciák is. A felekezeti kérdés a század közepére lekerült a diéta napirendjéről, ennek helyét a felekezeti törésvonalakon átívelő finánciális-alkotmányos problémák foglalták el. Mindezek ellenére a pasquillus-faragók a felekezeti kártyát továbbra is előszeretettel játszották ki a politikai ellenfelek lejáratására végig a század folyamán.

Újragondolható lehet a klérus befolyásának visszaszorulásáról megfogalmazott elmélet is, amit a szakirodalom az alsótáblai, vármegyei követek által alkotott ellenzék előretörésével magyaráz. A kormányzat alsótáblai törekvéseinek indikátora a káptalani követekről szóló pasquillusok számának növekedése, továbbá ezek hangadó részének fokozódó aktivitása az országgyűlési tárgyalásokon (például az adómegszavazásnál) vagy a vármegyei gyűléseken, illetve ezen egyháziak későbbi „átlépése” a világi adminisztrációba (Királyi Tábla, Helytartótanács).

A jövőbeli kutatáshoz is adódnak újabb, eszmetörténeti jellegű kérdésvetések. Tisztázandó továbbá, hogyan viszonyult a felvilágosodással megjelenő, új típusú antiklerikalizmus a pasquillus műfajában megőrződött társada-

50 *In Zbisko Episcopum, et Praepositum Sancti Martini de Scepusio* = OSZK Kt. Quart. Lat. 445, 45–46.

51 PHALLA Márton, *A szepesi prépostság vázlatos története*, Lócse, 1899, 550–551.

52 A veszprémi káptalanra: HERMANN, *A veszprémi római katolikus... i. m.*, 179–225. A győri káptalanra: BÉDY, *i. m.*, 453–471. Bedy Vince szerint a győri káptalan papságának 56%-a volt nem nemesi származású, amely sokaságba Hermán vizont beletartozott.

lomkritikához: a feledés homályába utalta-e, vagy bizonyos elemeit magába olvasztva tovább éltette azt?⁵³ Találni-e a magyar nyelvű versekben közköltészeti hatásokat, illetve ha igen, akkor a klérussal kapcsolatos pasquillusokban milyen tartalmi-formai elemek mutatnak rokonságot a közköltészeti alkotásokkal?⁵⁴

- 53 A felvilágosodás korának prózairodalmában nagy mennyiségben fellelhető klérusellenes közhelyek és toposzok az előző korszakkal való folytonosságot erősítik: Sándor István Bessenyei György *Tariménes utazása* című regényének példáján keresztül mutat rá erre: SÁNDOR István, *Író és társadalom: Fejezet a magyar felvilágosodás irodalomtörténetéből*, I, *Főúr és nemes*, Bp., Ráció, 2012 (Ligatura), 68–69.
- 54 A papság közköltészeti ábrázolásából ad ízelítőt: *Közköltészet 1: Mulattatók*, s. a. r. KÜLLŐS Imola, mts. Csörsz Rumen István, Bp., Balassi, 2000 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 4), 76–78. sz., jegyzetek: 458–464; *Közköltészet 3/A: Történelem és társadalom*, s. a. r. Csörsz Rumen István, KÜLLŐS Imola, Bp., Universitas–EditoPrinceps, 2013 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 14), 186–190. sz., jegyzetek: 551–559.